

Stoppa kapitalexporten – är det effektivt mot ekonomiska kriser under kapitalismen?

Introduktion

Under 1970-talet drev flera svenska vänsterorganisationer – i synnerhet det maoistiska KFml/SKP – linjen att effektiv kamp mot de krissymptom som drabbade den svenska ekonomin krävde att man satte stopp för kapitalexporten, bl a för att förhindra företagsutflyttning och på så sätt behålla jobben i Sverige.

De två följande artiklarna, hämtade ur Förbundet Kommunisters (FKs) teoretiska tidskrift *Kommunist*, visar att frågan är betydligt mer komplicerad än så: Det är tveksamt om man kan rädda jobb på det sättet, det kan t o m vara så att det under kapitalistiska förhållanden späder på de ekonomiska problemen och leder till ökad arbetslöshet. Det finns helt enkelt inget enkelt recept för krisbekämpning under kapitalismen – det behövs ett helt batteri av olika åtgärder och till syvende och sist så kan ekonomiska kriser bara avskaffas om man avskaffar kapitalismen.

Karl-Anders Larsson: Kan vi rädda jobben genom att stoppa ”kapitalflykten”?

Ur *Kommunist* nr 28 (feb 1978)

Att ”stoppa kapitalflykten” lanseras nu på många håll inom vänstern som ett av de viktigaste sätten att lösa den ekonomiska krisen i Sverige. Men tyvärr verkar det inte finnas någon djupare analys bakom detta krav. Till att börja med är det oklart vad som egentligen menas med att ”stoppa kapitalflykten”. Såvitt jag kan se finns det tre tolkningar.

För det första kan man mena att man vill stoppa den utförsel av tillgångar som sker p g a *skatte-skäl* och liknande till bankkonton i Schweiz, luftföretag i Lichtenstein, lyxvillor vid Rivieran osv. Detta är ju en *flykt* i verklig mening, vare sig den är laglig eller inte. Men för det första rör det sig trots allt om för samhället relativt begränsade resurser som på detta sätt undandras Sverige (även om utflyttningen av förmögna personer för närvarande ökar, enligt *LO-tidningen*). För det andra är det knappast kontroversiellt att kräva stopp för denna typ av ”kapitalflykt”.

Den andra tolkningen är att man vill stoppa exporten av kortfristigt, *spekulativt* kapital från Sverige. Det är en kapitalutförsel som tidvis kan vara betydande och som inte görs enbart av enskilda spekulanter, utan också av storföretagen, t.ex. inför den av Bohman utannonserade senaste devalveringen. Men lika väl som kapital på det sättet kan fly ut ur landet under en period, kan det naturligtvis lika lätt fly tillbaka om spekulanterna finner det lönsamt. Det kan därför inte vara en orsak till en långfristig kris i den svenska ekonomin.

Ingen av dessa två tolkningar är alltså särskilt rimlig, eftersom de enbart berör företeelser av begränsad betydelse för den svenska ekonomin på lång sikt. Den rimligaste tolkningen är den tredje, nämligen att man vill stoppa svenska företags *direktinvesteringar* i utlandet (⁺). Men det är en tolkning som gör parollen ”stoppa kapitalflykten” mycket problematisk.

⁺ Med en direktinvestering menas ett svenskt företags investering i ett bolag i utlandet som det svenska företaget kontrollerar (exempelvis äger mer än 50% av aktierna i bolaget). Det svenska företaget kallas då moderbolag och bolaget i utlandet kallas dotterbolag. Tillsammans utgör det svenska moderbolaget och dess dotterbolag i utlandet en koncern.

Jag ska här diskutera problemet med svenska direktinvesteringars effekter på den svenska sysselsättningen ur två perspektiv. För *det första* diskuterar jag utvecklingen 1960-1975 med utgångspunkt från tillgänglig statistik. Den fråga jag söker besvara är om svenskt kapital i någon mening kan sägas ha "flytt" Sverige under denna period. Om så är fallet skulle det kunna vara en bidragande orsak till dagens ekonomiska kris och ett förbud för denna "flykt" skulle åtminstone teoretiskt kunna bidra till att lösa krisen. För *det andra* diskuterar jag om det svenska kapitalet "flytt" Sverige som en *effekt* av den nuvarande krisen och om det är en tendens som kan förstärkas i framtiden. Om detta är fallet, kan inte ett förbud för "kapitalflykt" i sig lösa krisen, men det kanske kan ingå i någon form i ett större "krispaket". Tyvärr måste man här röra sig med spekulationer i stor utsträckning, eftersom statistik i stort sett saknas för de senaste årens utveckling.

Utvecklingen 1960-75

Direktinvesteringarna i utlandet har ökat snabbt under den här perioden och de har gett upphov till en snabb ökning av sysselsättningen vid svenska dotterbolag i utlandet.

Tabell 1: Antal anställda i svenska producerande dotterbolag i utlandet och i industrin i Sverige: genomsnittlig procentuell förändring per år 1960-1974.

	1960-65	65-70	70-74	1960-74
Industrin i Sverige	1,3	-0,4	0,1	0,3
Producerande dotterbolag i utlandet	7	4	5	5

Källa: Swedenborg (1973) och (1976).

1974 var ca 220 000 personer sysselsatta vid producerande svenska dotterbolag i utlandet, vilket innebar att denna sysselsättning hade ökat med i genomsnitt 5% per år sedan 1960. Samtidigt hade industrisysselsättningen i Sverige knappast ökat alls, eller med 0,3% per år (se tabell 1).

Det är dessa siffror som ligger bakom kravet på stopp för direktinvesteringar. Vid en ytlig betraktelse kan det verka självklart att ett sådant stopp skulle innebära att den svenska industrins snabba sysselsättningsexpansion i utlandet "flyttades över" till Sverige. I stället för att investera i utlandet skulle svenska företag investera i Sverige och därmed skapa sysselsättning här.

Men varför har då svenska företag investerat i utlandet? Är det verkligen en *flykt* från Sverige och vad är det i så fall man flyr ifrån?

Den helt övervägande delen av svenska investeringar i utlandet hittills har motiverats av att det är ett sätt att öka försäljningen på utländska marknader. Frågan är då om det hade funnits som alternativ för företagen att stanna i Sverige och öka exporten i motsvarande grad.

Generellt sett måste svaret på denna fråga bli nej. Direktinvesteringar i utlandet är det naturliga sättet för kapitalet att expandera internationellt. Det ger lägre transportkostnader, eftersom produktionen ligger närmare marknaden, man undgår importrestriktioner och företaget får en gynnsammare behandling hos nationalstaten och fackföreningarna i det land där produktionen säljs, eftersom det skapar sysselsättning i landet ifråga. Ofta är produktionen i utlandet en förutsättning för att överhuvudtaget få en order (speciellt när nationalstaten är inblandad som köpare). Så har varit fallet med många av LMEs stororder.

Ett förbud för svenska direktinvesteringar i utlandet (om det vore möjligt) skulle därför starkt minska de svenska företagens försäljning på utländska marknader och därmed minska deras internationella konkurrenskraft.

Effekter på sysselsättningen i Sverige

Man kan tala om tre typer av motiv för direktinvesteringar: *marknadsmotiverade* investeringar, *råvarumotiverade* investeringar och *låglönemotiverade* investeringar. Jag kommer här först att behandla de marknadsmotiverade investeringarna, som traditionellt varit förhärskande för svenska företag. I avsnittet "Vad händer i krisen?" diskuterar jag därefter en möjlig förskjutning till låglönemotiverade direktinvesteringar. Råvarumotiverade investeringar, som spelar en liten roll, åtminstone hittills, behandlar jag inte alls.

Direktinvesteringar *i avsikt att exploatera utländska marknader* har i princip två sysselsättnings-effekter i Sverige: en negativ och en positiv. Det negativa är att direktinvestering i viss mån kan ersätta export från Sverige. Men samtidigt kan direktinvesteringen *stimulera* svensk export av komponenter och utrustning till dotterbolaget.

På lång sikt är det troligt att den positiva effekten överväger vad gäller denna typ av direktinvesteringar i utlandet. De svenska företagen kan inte upprätthålla sin position på utländska marknader om man förhindras att göra direkta investeringar och det måste därför först och främst ses som ett *komplement* till exporten, inte som en ersättning. Samtidigt kan exporten till dotterbolagen vara betydande. 1970 svarade exporten till dotterbolagen för hälften av exporten hos de företag som hade producerande dotterbolag i utlandet (Swedenborg 1973). Clas Brundenius har nyligen visat att de största svenska företagen i Brasilien (som har emot ca hälften av de svenska u-landsinvesteringarna) samtliga hade betydligt större import än export (Rapport från SIDA 1977).

Alla data tyder också på att de företag som investerar i utlandet samtidigt också expanderar i Sverige. (Se tabell 2.) Det är helt enkelt ett uttryck för att det är de mest expansiva delarna av det svenska kapitalet som investerar i utlandet. Dessa företags expansion i Sverige sker dock främst genom att köpa upp mindre företag, inte genom att skapa ny sysselsättning. Men detsamma gäller även tillväxten i utlandet. Faktiskt är den andel av investeringarna som går till uppköp av andra företag större i utlandet än i Sverige (Statistiska Meddelanden F 1977:10). Även detta kan illustreras med fallet Brasilien. (Brundenius, Rapport från SIDA 1977).

Tabell 2: Förändringen i antalet anställda i utländska dotterbolag, moderbolagen i Sverige, samt i svensk industri 1965-74.

	Procentuell förändring	
	1965-70	1970-74
Utländska dotterbolag	+ 24	+ 29
Moderbolagen i Sverige	+ 6	+ 5
Svensk industri	- 2	+ 0,5

Källa Swedenborg (1973) och (1976)

Finanseringen

Direktinvesteringar kan i princip finansieras på tre sätt: för det första genom överföring av kapital från moderbolaget till dotterbolaget, för det andra genom upplåning i det land där dotterbolaget är beläget och för det tredje genom återinvestering av de vinster som dotterbolaget gjort. Den summa som anges för direkta investeringar i den svenska betalningsbalansstatistiken omfattar i princip alla dessa typer av finansiering, men det är uppenbart endast den första typen som innebär en reell kapitalexport från Sverige.

De investeringar som görs i utlandet skapar naturligtvis vinster (oftast är lönsamheten större vid

dotterbolag i utlandet än i moderbolaget). En del av dessa vinster återförs till Sverige och kan eventuellt finansiera investeringar i Sverige. 1970 återfördes 36% av vinsterna till Sverige (Swedenborg 1973).

Totalt leder därför de direkta investeringarna inte till någon nämnvärd export av ”kapital” från Sverige. 1970 beräknades 80% av kapitalutflödet komma tillbaka till Sverige, genom återförda vinster, räntor, royalties o.s.v. De stora investerarländerna USA och Storbritannien upplever sedan länge en nettoimport av kapital som resultat av sina direktinvesteringar.

Ett exempel visar också hur liten betydelse själva kapitalöverföringen från Sverige har för direktinvesteringar: Av LM Ericssons direktinvesteringar 1963-73, finansierades endast 14% genom överföring från Sverige. 46% finansierades genom återinvestering av vinster och 40% genom upplåning i utlandet. (Meyerson 1977). Brundenius betonar vad gäller Brasilien: ”Men fr.o.m. 1969, d.v.s. samtidigt som de stora investeringsströmmarna från Sverige sätter fart, bär det utför och kulminerar 1975 med ett rekordstort underskott på 238 miljoner dollar i betalningsbalansen.” (Rapport från SIDA sid 5).

När det nu talas om att ”stoppa kapitalflykten” frågar man sig om det gäller att stoppa direktinvesteringar utan hänsyn till hur de finansieras. Bortsett från att det är praktiskt omöjligt (se nedan) är det tveksamt om ett sådant förbud skulle kunna leda till att motsvarande, eller ens jämförbara, investeringar genomfördes i Sverige. De medel som lånas upp på kapitalmarknaden i det land där investeringen görs skulle knappast vara tillgängliga om investeringen görs i Sverige och upplåning på den svenska kapitalmarknaden skulle tränga undan andra investeringar i Sverige.

Teoretiskt skulle det däremot vara tänkbart att återföra alla vinster till Sverige och investera dem här: problemet i en fortfarande kapitalistisk ekonomi är bara att finna projekt som ger tillräckligt hög avkastning. Dessutom är det en politik som innebär att svenska arbetare kräver att mervärde som skapats genom utsugning av arbetare i andra länder inte ska investeras och skapa sysselsättning i dessa länder, utan föras tillbaka till Sverige för att eventuellt skapa sysselsättning för svenska arbetare. Det är en politik som rimmar dåligt med den internationella solidariteten.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis finns det inte skäl för att påstå att det svenska kapitalet hittills skulle ha ”flytt” Sverige i den meningen att det expanderat i utlandet och stagnerat i Sverige. Tvärtom har den svenska exporten ökat i ungefär samma takt som försäljningen från utländska dotterbolag. Under perioden 1970-76 ökade sysselsättningen vid de 200 största företagen i Sverige med 165.000, medan sysselsättningen vid deras dotterbolag i utlandet ökade med 102.000 (Veckans Affärer 4/1977). Procentuellt sett innebär detta en betydligt kraftigare ökning i utlandet, vilket naturligtvis beror på att sysselsättningen var mycket lägre här i utgångsläget.

Vad händer i krisen?

Det svenska kapitalets investeringar i utlandet kan alltså inte vara en orsak till den nuvarande krisen. Men nu har vi en kris där ackumulationsbetingelserna i Sverige de senaste åren visat sig vara ännu sämre än i många andra kapitalistiska länder. I det läget vore det snarast förvånande om kapitalet inte ”flydde” från Sverige.

Tyvärr är det svårt att hitta uppgifter om detta. Från 1975 till 1976 ökade de av Riksbanken beviljade tillstånden för direktinvesteringar från 2,6 till 3,5 miljarder kronor, d.v.s. med 35%. För 1977 föreligger ännu inga uppgifter, men en framskrivning av data för första halvåret säger att

beloppet kommer att uppgå till ca 5 miljarder, d.v.s. en ökning från 1976 med 43%. Om man jämför med detta att industriinvesteringar i Sverige *minskade* med 3% under första halvåret 1977, verkar det klart att det skett en omfattande ”kapitalflykt”.

Men dessa siffror är mycket osäkra. Det är t.ex. möjligt att *tillstånden* till direktinvesteringar ger en överdriven bild av direktinvesteringarna, eftersom det inte alls är säkert att alla tillstånd utnyttjas. Dessutom borde även här en jämförelse göras bara med investeringarna hos de företag som gör investeringar i utlandet. Det intressantaste måttet är sysselsättningen och här finner man något förvånande att medan sysselsättningen hos de 200 största företagen ökade med 40.000 i Sverige under 1976, ökade deras sysselsättning i utlandet med bara 2.000, vilket var den minsta ökningen under 70-talet. Denna svaga ökning berodde dock främst på LME minskade antal anställda utomlands med ca 10.000 genom försäljning av bl.a. bolag i Frankrike. (Veckans Affärer 1977).

Slutligen måste vi, som ovan påpekats, skilja mellan de summor Riksbanken beviljar tillstånd för och den *reella* kapitalexporten. Enligt LO-tidningen skulle Riksbanken fram t.o.m. november 1977 beviljat tillstånd för direktinvesteringar på 3.996 miljoner, men endast ca 10% eller 419 miljoner av dessa finansierades med valutautförsel. (Vilket i och för sig inte hindrar att bolagen har fört ut kapital genom manipulationer med internprissättningen inom koncernen).

Det är för tidigt att analysera dessa siffror ännu. Det är möjligt att utvecklingen under 1977 varit en annan. Sysselsättningen i Sverige har ju upprätthållits mycket tack vare subventioner från staten. Men det går inte att subventionera hur mycket som helst och när väl gränsen är nådd, är det mycket möjligt att man får en effekt i form av en massiv ”kapitalflykt” till länder med gynnsammare ackumulationsbetingelser.

Den nuvarande krisen kan vara inkörsporten till en typ av direktinvesteringar som tidigare varit relativt sällsynta för svenskt kapital, *nämligen investeringar i syfte att utnyttja de lägre löne-kostnaderna i andra länder*. På lång sikt finns det ingen anledning varför ”svenska” företag skulle stanna i Sverige som dels har en relativt begränsad marknad, dels har internationellt sett höga löner och sociala kostnader.

Den här typen av direktinvesteringar blir särskilt aktuella i den nuvarande krisen, eftersom den är en kostnadskris, profitkris och inte en överproduktionskris. Men samtidigt utgör de ett led i *kapitalismens internationella omstrukturering* som pågått sedan slutet av 60-talet.

Orsakerna till denna omstrukturering är främst två: för det första möjliggör den tekniska utvecklingen en utskiljning av de processer som kräver stora insatser av okvalificerad arbetskraft, vilket gör det allt mer attraktivt för företagen att förlägga dessa processer till utpräglade låglöneländer (främst u-länder). Med datateknikens hjälp kan man ändå behålla en centraliserad kontroll. För det andra kan den globalt ökande protektionismen tvinga företagen att i allt större utsträckning förlägga produktionen i de länder där produkterna ska säljas, vilket kommer att stimulera en lokalisering, även av mer avancerad verksamhet (t.ex. forskning), till de stora marknaderna (Västtyskland, USA, vissa större u-länder).

I framtiden kan det alltså bli så att det expansiva svenska kapitalet som har det dominerande inflytandet på den ekonomiska politiken, ger ett allt mindre bidrag till den svenska ekonomin. Frågan är då om det är ur samhällets synpunkt rimligt att satsa alla resurser på att stödja denna del av kapitalet. Frågan blir helt enkelt vilken nytta har Sverige av SKF, LME, Atlas Copco, etc. Redan nu är endast hälften av de tjugo största svenska företagens arbetare och tjänstemän anställda i Sverige. För de fem största företagen är det bara ca 40%. Och tendensen går mot en allt mindre relativ del sysselsatta i Sverige i dessa företag. (Se tabell 3). För att besvara frågan vilken

nytta Sverige har av dessa bolag, krävs emellertid en konkret analys av varje enskilt företag.

Kommer storbolagen att lämna Sverige helt?

Tabell 3: Antal anställda i Sverige och utlandet i svenska storföretag

A. De tjugo största företagen

År	Anställda i Sverige	Anställda i utlandet	Procentuell andel i Sverige
1973	257.000	241.000	51,6
1974	273.000	263.000	51,0
1975	282.000	273.000	50,8

B. De fem största företagen (Elux, SKF, LME, STAB, Volvo)

År	Anställda i Sverige	Anställda i utlandet	Procentuell andel i Sverige
1973	115.000	162.000	41,5
1974	123.000	176.000	41,1
1975	124.000	185.000	40,2

Källa: Statistiska meddelanden serie F, 1977:10

Vi har alltså konstaterat att ”kapitalflykt” troligen är eller blir ett resultat av den nuvarande krisen och att denna ”kapitalflykt” ingår i en internationell omstrukturering av kapitalismen. Till denna utveckling måste vänstern ställa sig avvisande. Dels därför att den skapar strukturella kriser i Sverige (t.ex. tekokrisen) och påskyndar kapitalets internationalisering vilket ger det internationella kapitalet ökad makt gentemot arbetarklassen (arbetarklassens internationella organisering sker ju betydligt långsammare än kapitalets). Dels därför att den syftar till att utnyttja de mest förtryckta arbetarna i världen (i Hongkong, Taiwan, Sydkorea, Singapore o.s.v.). Slutligen innebär denna omstrukturering och internationalisering av kapitalet en global centralisering av teknologi och forskning, en global uppsplittring av produktionsprocesser och produktionskedjor. Detta är den allvarligaste effekten av de pågående kapitalrörelserna, det som mest bidrar till att försvaga arbetarklassen.

De juridiska möjligheterna att stoppa ”kapitalflykten”

Helt bortsett från frågan om det är riktigt att kräva stopp för ”kapitalflykten”, måste den som ställer kravet fråga sig om den är praktiskt möjligt. Redan idag krävs tillstånd från Riksbanken för direkta investeringar i utlandet. Vid prövning av ansökningar ska även sysselsättningseffekter i Sverige beaktas. I praktiken avslås emellertid aldrig några ansökningar. Och hur skulle det överhuvudtaget vara möjligt att förbjuda direktinvesteringar? Eftersom de finansieras huvudsakligen från utlandet är det tveksamt om svenska staten har någon juridisk möjlighet att påverka investeringsbeslutet. Dessutom är kontrollmöjligheterna minimala: myndigheterna är helt utlämnade till företagets interna bokföring som kan manipuleras helt efter företagets egna behov. Företaget har också otaliga möjligheter att undkomma enskilda staters lagstiftning genom att agera genom andra bolag som man kontrollerar via komplicerade (ofta hemliga) ägarförhållanden.

Detta får räcka för att illustrera slutsatsen att det är helt omöjligt att i praktiken förbjuda svenska direktinvesteringar i utlandet. Ett sådant förbud skulle bli ett slag i luften som förmodligen stimulerade kapitalet att via olika kanaler ännu snabbare ”fly” från Sverige, p.g.a. den ”politiska osäkerhet” man skulle känna här.

Slutsatser

Parollen ”stoppa kapitalflykten” kan uppfattas på två sätt: för det första som ett långtgående krav helt liktydigt med ”stoppa kapitalismen”. I så fall är den helt meningslös. För det andra kan den uppfattas som ett ”dagskrav” på vissa (opreciserade) juridiska förändringar som skulle medföra att det skapas ett byråkratiskt (troligen korporativt sammansatt) organ för att utföra en fullständigt omöjlig uppgift. I så fall är parollen inte bara meningslös utan direkt dålig.

Men hur bör då vänstern förhålla sig till svenska investeringar i utlandet? Detta är en viktig och allvarlig fråga som inte kan besvaras genom förenklade paroller av typen ”stoppa kapitalflykten”. Som sagt kräver ett svar på den frågan att man göra konkreta analyser av enskilda företag, något som måste vara en av de mest angelägna uppgifterna för vänstern idag. Men vi kan ändå slå fast några allmänna punkter:

1. När det gäller marknadsexploaterande direktinvesteringar så vet vi för det första att de görs huvudsakligen i industriländerna i väst samt Brasilien. Där måste en strategi utgå från de krav som ställs av arbetarklassen i respektive land. Allmänt är det fel att kräva att vinster som görs i utlandet ska investeras i Sverige. En facklig internationalism är det bästa medlet att bekämpa kapitalet i det fallet. När det gäller investeringar i militärdiktaturer blir problemet svårare, men krav på generella förbud är om inte annat verkningslösa. Däremot är det en självklarhet att kräva förbud när det föreligger en bred nationell och internationell opinion för det (som i fallet Sydafrika).

En annan sak är de låglönemotiverade investeringarna, som troligen kommer att öka i omfattning. Dessa måste vänstern och den fackliga rörelsen på olika sätt försöka hejda. Frågan är vilka medel som är möjliga. Här måste en diskussion föras, som bl.a. anknyter till de inom LO diskuterade ”sociala villkoren” på företagens utlandsetableringar. (Jfr intervjun med Jan Odhnoff). Men det räcker inte med att enbart kräva att företagen ska investera i Sverige i stället för i utlandet. Dels måste man göra en analys av de alternativ som finns, av de produkter som kan produceras för den svenska marknaden, etc. Det kräver förstärkta fackliga resurser som kan bistå lokala fackföreningar i ett sådant undersökningsarbete. Dels måste kraven på begränsningar i svenska företags utlandsetableringar kopplas samman med en mer helhetlig diskussion, en diskussion som fr.a. måste ha sin bas i den fackliga rörelsen. Det gäller saker som Sveriges framtida ”näringsliv”, omorientering och begränsning av Sveriges internationella beroende, etc. (Några utgångspunkter för en sådan strategi diskuterades i *Kommunist* nr 26-27).

En sådan mer helhetlig diskussion måste också gå in på kärnfrågan i den nuvarande internationella omstruktureringsprocessen: inte ”flykten” av kapital eller ”stölden” av jobb från Sverige, utan den globala centraliseringen av teknologin, som i sin förlängning ställer den svenska arbetarklassen nästan maktlös mot kapitalet om den får fortsätta.

En positiv målsättning för den fackliga rörelsen måste i stället vara bibehållandet och utvecklandet av sammanhängande produktionskedjor på de väsentligaste områdena, i vårt land, eller i samarbete med progressiva länder, men då grundat på långsiktiga statliga avtal.

Källor:

Meyerson, P-M (1977): *Företagens utländska direktinvesteringar*, Sveriges Industriförbund

Swedenborg, B (1973): *Den svenska industrins investeringar i utlandet*, Industrins utredningsinstitut

Swedenborg, B (1976): *Den svenska industrins investeringar i utlandet 1970-74*, Industrins Utredningsinstitut

Statistiskt Meddelande F 1977:10

Veckans Affärer 4/1977
Rapport från SIDA nr 7/1977
LO-tidningen nr 36/1977
 häften för **KRITISKA STUDIER**

Lennart Nyström: "Det är hela systemet vi måste angripa"

Ur *Kommunist* nr 30 (sept 1978)

[Lennart Nyström har arbetat på SIDA i två år. Sedan 1971 är han verksam på LOs utredningsavdelning, där han främst sysslat med multinationella företag. Varit med i gruvindustriutredningen. Kommer att fortsätta med MNF, bland annat med en handbok för fackklubbar på multinationella företag.]

Intervjuare: Anders Eriksson och Karl-Anders Larsson

Kommunist: Under en lång tid har multinationella företag, MNF, spelat en stor roll i den svenska debatten. Kritiken har ofta varit hård. Men i många sammanhang kritiseras MNF som en isolerad företeelse, snarare än som en del av kapitalismen som sådan. Hur ser du som facklig utredare av multinationella företag på detta?

Lennart Nyström: Ja, i åtskilliga utredningar har MNF framstått som något speciellt vid sidan om. Det internationella har i många fall varit isolerat från övriga analyser. I koncentrationsutredningen skilde man till exempel mellan storföretag och internationella företag. Men koncentrationsprocessen och internationaliseringsprocessen är sammanvävda i varandra. Internationaliseringen kan ses som en fortsättning på koncentrationsprocessen och uppstår därför att det råkar finnas nationsgränser. Därför är företagen i ett litet land som Sverige mer internationaliserade än de i ett stort land som USA.

Vi kan alltså inte studera MNF och internationaliseringen för sig, utan måste studera hela systemets utveckling som sådant. Det är hela systemet vi måste angripa. Koncentrationen av intresset på internationaliseringen ger dock vissa möjligheter för fackliga ingripanden. Det är en kontrollpunkt när företagen vill investera utomlands.

Förutsättningarna för det fackliga inflytandet i de multinationella företagen ligger emellertid i en allmän ekonomisk demokratisering och en planmässig samhällsekonomisk hushållning. Den ekonomiska demokratin är alltså inte tillräcklig, utan en planmässig hushållning riskerar facket att knytas upp till det enskilda företagens utveckling.

Kommunist: LO har fört fram en hård kritik av de multinationella företagen, vilket kommit fram bland annat i LO-tidningen. Samtidigt godtar man Sveriges ökande inordning i den internationella arbetsdelningen. Men en strävan att till exempel begränsa utlandsinvesteringarna kan väl knappast förenas med de krav som ställs på Sverige vid en fortsatt anpassning till det internationella kapitalets villkor?

Motsättning under lång tid framåt

— Det är mycket en fråga om tid. Det har ju börjat med att vi sett fackliga problem med företagens växande internationalisering och annat ökande samhällsekonomiska problem över ett längre framtidsperspektiv. Å andra sidan hänger företagens internationalisering ihop med efterkrigstidens ekonomiska utveckling vars kanske två viktigaste drag — snabb strukturrationalisering samt ökad frihandel och utrikeshandelsberoende — vad hörnpelare i arbetarrörelsens samhälls-ekonomiska tänkande.

Innan vi diskuterat igenom frågorna och funnit nya samhällsekonomiska framgångsvägar kommer man inte att vilja släppa de gamla. I varje situation kommer man att ha den motsättning som ni nämner mellan vad man skulle vilja göra av oro för de multinationella företagen och vad man i praktiken gör för att stärka de svenska företagens situation i det internationella kapitalistiska systemet och därmed i ökande grad inordna sig i detta system.

Detta kommer i och för sig säkert att leda till ökande problem i framtiden. Det finns ju en motsättning mellan kortsiktig företagsutveckling och långsiktig samhällsekonomisk utveckling. Vi som arbetar och bor i Sverige har ingen glädje av att svenska företag helt etablerar sig utomlands även om det skulle innebära mycket större vinster till ägarna.

De fackliga organisationerna lokalt i företagen har också problem med hur de konkret skall ställa sig till företagets utlandsinvesteringar. De första utlandsinvesteringarna som ett företag gör kan mycket väl vara lönsamma även ur ett samhällsekonomiskt perspektiv och för löntagarna i företaget.

Det kan till exempel vara fråga om att etablera försäljningskontor och därigenom öka exporten. Men sedan blir effekterna av varje investering allt mer oroande. Många små investeringar riskerar på lång sikt att leda till en farlig utveckling. Trots detta kan det vara svårt att kritisera den enskilda utlandsinvesteringen. Då det saknas ett alternativt samhällsekonomiskt perspektiv kan det även vara svårt att motsätta sig en investering som uppenbart har nackdelar, ty det kan medföra ännu större nackdelar för företagets överlevnad i den internationella kapitalistiska ekonomin om investeringen inte blir av. Här hamnar facket i ett läge att tvingas acceptera en förskjutning av företaget utomlands men samtidigt oroas för den långsiktiga utvecklingen.

Dessa motsättningar får vi leva med under en övergångstid tills vi förändrar vårt ekonomiska system och börjar utnyttja våra tillgångar och utvecklar vår produktionsapparat mer planmässigt.

Kommunist: Du sade att de första utlandsinvesteringarna ett företag gör kan vara lönsamma även ur samhällets synvinkel, men att effekterna av varje investering sedan blir alltmer oroande. Vilka effekter avser du då?

— Ser man problemet från ett fackligt perspektiv måste man ställa frågan, hur man ska kunna agera och tillvarata arbetarnas intressen i multinationella företag. Fackföreningsrörelsen är inte särskilt väl utbyggd internationellt, speciellt inte för att samordna ett gemensamt arbete inom de multinationella företagen. Det fackliga samarbetet fungerar ju inte ens inom många koncerner i Sverige. En ökad internationalisering leder därför ofrånkomligen till en maktförskjutning till löntagarnas nackdel.

Samhällsekonomiskt får vi se på problemet, dels på kort, dels på lång sikt. På kort sikt kan utlandsetableringen leda till en viss ökad sysselsättning inom Sverige. På längre sikt kan vi å andra sidan inte skönja någon framtida expansion i den industriella sektorn i världen. Sverige kan bli samma problem i den internationella arbetsdelningen som Norrland är inom Sverige, om den nuvarande utvecklingen fortsätter.

Svenska företag i utlandet

Kommunist: Låt oss gå över till att diskutera effekterna av utlandsinvesteringen i det land som tar emot den. Här måste vi då skilja mellan olika typer av investeringar, dels de som exploaterar nya marknader, dels de som utnyttjar råvaror och låga löner. (Se vidare artikeln ”Kan vi rädda jobben genom att stoppa kapitalflykten?” i *Kommunist* 28.) Vi måste uppenbarligen också skilja mellan investeringar i kapitalismens centrum och i dess periferi (”i-länder” respektive ”u-länder”). Hur vill du rent allmänt karaktärisera de svenska företagens marknadsexploaterande investeringar?

— De svenska företagens beteende i utlandet skiljer sig inte i stort från de utländska företagens beteende i Sverige. Huvuddelen av de svenska investeringarna utomlands, liksom de utländska i Sverige, sker genom uppköp. Man hugger sedan ofta av utvecklings- och exportsektorerna i det uppköpta företaget och flyttar in dessa under moderbolagets kontroll (för svenska MNF kan det dock betyda Geneve eller Bryssel). Detta leder till strukturförändringar inom det uppköpta företaget. Dess möjlighet att själv kontrollera sin utveckling minskar.

I detta läge är det naturligtvis ännu svårare för fackklubben att få något inflytande över utvecklingen i det uppköpta företaget.

Kommunist: Om vi går över till investeringar i kapitalismens periferi. Hur tycker du att man skall ställa sig till krav på investeringsstopp i till exempel de militärdiktaturer som är så vanliga här? Chilekommittén har bland annat ställt kravet på investeringsstopp i Chile för att ta ett aktuellt fall.

LO-nej till investeringsstopp

— LO har inte ställt några krav på stopp för investeringar, utom i Sydafrika. En väg som vi i stället förordar är att företagen som ett krav för investeringstillstånd borde tvingas göra en överenskommelse med de svenska fackförbunden hur de fackliga kontakterna ska skötas i länder typ Chile. Metalls representant i vår utredning till LO-kongressen menade till exempel att det i princip inte finns något land där man inte kan få fackliga kontakter, legala eller underjordiska, om man vill. I Spanien hade Metall, för att ta ett exempel, mycket utvecklade kontakter under Francotiden.

Vi menar alltså att det är bättre att stötta upp de fackliga underjordiska organisationerna än att stoppa investeringar.

Kommunist: Hur ska då Chilekommittén agera på en ort där det finns företag som har utlandsinvesteringar i Latinamerika?

— Jag tror det är viktigt att intressera fackklubben att ta kontakter med arbetarna på de utländska dotterföretagen om den inte redan har börjat ta sådana kontakter. Här gäller det att koppla ihop deras vardag och landets utveckling med vardagen och utvecklingen i Sverige. Ta upp de naturliga förbindelse-länkarna, alltså samhörigheten i produktionen. Det är viktigt att verkligen knyta ihop solidaritetsarbetet med bistånds- och u-landsfrågor och med de multinationella företagens funktionssätt.

Detta opinionsbildande arbete är mycket viktigare idag än på många år. Vi kan nu se ett kulturellt återuppvaknande av det amerikanska livsmönstret. I förlängningen kan vi se USA på nytt aktivt som kapitalismens polis.

Kommunist: Låt oss anknyta till den uppdelning mellan olika typer av direktinvesteringar som vi gjorde ovan. Har du någon uppfattning om storleken på svenska företags låglöne- och råvaruexploaterande investeringar jämfört med de marknadsexploaterande?

— Dessa typer av investeringar har långt mindre betydelse än de marknadsorienterade. Men det är svårt att få någon fullständig bild. Svenska dotterbolag utomlands kan ju i sin tur etablera sig med nya dotterbolag av låglöneskäl. Men i stort har små svenska investeringar gått till exempelvis frizoner. Begreppet frizoner har blåsts upp för mycket. Det är främst i USA och Väst-europa som svenska företag investerar.

Men här är det viktigt att se var i dessa länder, som svenska företag etablerar sig. Ett exempel är att man utnyttjat de antifackliga stämningarna i sydstaterna vid USA-investeringar. Sydstaterna

kan ju ses som en slags frizon inom USA med sin arbetslöshet, rasmotsättningar och antifacklighet.

Detta är ett förhållande som man bör titta närmare på.

Vilken typ av standard?

Kommunist: I en rapport om ”sysselsättningen inför 80-talet” till den socialdemokratiska parti-styrelsen, föreslår man att svensk industri bland annat bör specialisera sig på produkter som kan tillgodose viktiga kollektiva behov, sjukvårdsteknik, system för rening av utsläpp, utrustning för att förbättra arbetsmiljön, kollektivtrafik med mera. Det verkar ju vettigt. Men problemet som vi ser det är för det första, att denna produktion föreslås ske framför allt för att främja den nuvarande typen av ekonomisk tillväxt och standardhöjning. För det andra ska denna produktion helt inriktas på att konkurrera på den kapitalistiska världsmarknaden. Borde man inte i stället satsa mycket mer på bilaterala avtal (statshandel) och att främja en sådan här samhällsnyttig produktion inom ramen för bistånds- och utvecklingsåtgärder?

— Utan tvivel skulle vi kunna dra nytta av ett ökat bistånd till u-länderna som tillsammans med vissa handelspolitiska åtgärder kan leda till en utveckling av dessa länders hemmamarknadsindustrier. Det skulle inte heller behöva ses som ett hot mot sysselsättningen i exempelvis vårt land. Men då finge vi bryta med vissa etablerade tankar som frihandel.

Det första problemet ni tog upp är väsentligt. Räcker resurserna till en standard för alla i världen på samma nivå som den vi har i Sverige? Vi får nog ha en annan syn på hur den globala standarden bör se ut. Det gäller då även den svenska standarden. Vi måste inse att efterkrigstidens Sverige har varit ett unikt paradiset materiellt sett jämfört med andra länder och andra tider.

För att komma tillbaka till det andra problemet: rent tekniskt kan vi bidra till en utveckling. Världen är fylld av grundläggande behov som inte blir tillgodosedda. Ökad industrialisering i u-länderna för att tillfredsställa dessa behov skulle skapa internationell ekonomisk expansion. Till exempel kan vi bidra genom att förse vissa progressiva länder med kunskaper, så att de kan bygga upp sin hemmaindustri. Detta kräver på sikt en omorientering, men genom att Sverige är så litet kanske vi kan klara det. Men det kommer att kosta biståndspengar.

Kommunist: Vad kan vi sätta emot den utveckling med internationalisering, multinationella företag, och så vidare, som nu pågår? Eller för att dela upp frågan: Vad kan man göra på regeringsnivå, vad kan LO och facket göra, vad kan man göra på det enskilda multinationella företaget?

Vad kan man göra?

— Regeringen måste först och främst skaffa sig vägar till att finna ett alternativ till internationellt ekonomiskt samarbete genom multinationella företag. Det går inte bara att säga nej vid en aktuell utlandsetablering. Om regeringen vill skaffa sig handlingsalternativ måste man utveckla kontakter med andra regeringar, som också vill styra och påverka utvecklingen i en mer planmässig form och påbörja en utveckling av en internationell näringspolitik. Detta kunde kanske till en början utsträcka sig till ett ökat nordiskt samarbete. Det går inte som när Pilkington skulle etablera sig i Norden. Då agerade fyra nordiska regeringar var och en för sig. Motsvarande gäller för u-landspolitiken, att forma en u-landspolitik som ger alternativ till den nuvarande, som vi tidigare resonerade om. Här framstår ju Angola, Mozambique som helt andra alternativ för svenskt industriellt bistånd än att företagen etablerar sig i de latinamerikanska länderna.

Men det gäller för regeringen att skaffa sig så reella handlingsalternativ som möjligt. Något ligger

ju oftast bakom när företag vill etablera sig utomlands. Vi måste finna alternativa sätt att använda produktionsapparaten, staten måste få makt att plocka ihop eller isär företag. Till exempel när Sweda köptes upp av amerikanska Litton så kunde det kanske varit möjligt med ett samgående mellan Sweda och kooperativa Hugin. Men för detta krävs en ny näringspolitisk apparat, som inte bara är ett departement. Vi kan inte ha ett Statsföretag som nu, ett Statsföretag som skall vara så bra kapitalist som möjligt och där företagen slåss inbördes.

Fackföreningars möjligheter i det enskilda fallet är mycket beroende på hur aktivt klubbarna agerar. Kraftfullt fackligt agerande är första förutsättningen för framgång. I samband med flertalet utländska köp av svenska företag måste industridepartementet ge sitt tillstånd. Tillstånd kan vägras av samhällsekonomiska skäl. Facket ska när de får nys om ett uppköp kräva av industridepartementet att man väntar med att ge tillstånd tills facket har granskat uppköpet. Facket bör utnyttja detta till att dels leta efter alternativa möjligheter och dels att förhandla med köparen om de krav facket vill ställa. Ytterligare en väg till inflytande är att Kommerskollegium måste ge tillstånd för utlänningar som vill sitta i styrelsen. Ansökan brukar skickas på remiss till de fackliga organisationerna.

Det är ungefär samma sak vid svenska etableringar utomlands. Men makten ligger inte på det juridiska fältet, utan i hur aktivt facket kan vara.

Det internationella fackliga samarbetet i de svenska MNF och i en del utlandsägda företag kan sägas vara ”spirande”. Det betyder att man till exempel genom den fackliga representationen i bolagsstyrelsen har möjligheter att besöka de svenska koncernföretagen utomlands, och på så vis få fackliga kontakter där. Andra vägar är genom brev och genom yrkesinternationalerna. Detta har ökat allt mer de senaste åren. Men visst finns det problem, språksvårigheter till exempel eller att facket utomlands ofta är uppsplittrat, så att det kanske finns fyra olika organisationer på samma företag. Dessutom den låga fackliga anslutningen utomlands.

Kommunist: Hur fungerar det fackliga arbetet på det internationella planet mot MNF? Hur långt har man kommit inom till exempel internationella metallarbetarfederationen och fabriksinternationalen?

— Arbetet går mest ut på att stötta upp svaga fackliga organisationer runt om i världen. De svenska företagen är förhållandevis så små att yrkessekretariaten inte har några större resurser att arbeta med dem. De olika yrkessekretariaten är dock betydligt mer aktiva än till exempel FFI (Fria fackföreningsinternationalen). Men på grund av sina mycket begränsade resurser kan de inte fungera mycket mer än som ett samordnande element vid solidaritetsaktioner. Här försöker man dock uträtta en del. I höst förbereder till exempel Livsmedelsarbetarförbundet och Fabriksarbetarförbundet i samarbete med sina yrkesinternationaler en aktion mot Unilever för att de ska erkänna facklig organisering i Sydafrika. I Sverige är för övrigt även SIF och SALF inblandade här.